

आदिवासी जनजाति: छन्त्याल

सुविधा वञ्चित समुह

संस्था:

नेपालमा थोरै संख्यामा रहेको आदिवासी जनजाति मध्येको छन्त्याल जाति पनि एक हो । वि.सं. २०६८ सालमा लिइएको जनगणना अनुसार छन्त्याल जातिको संख्या ११,८१० रहेको छ । यस जातिको परम्परा, सामाजिक चालचलन, धर्म, भाषा संस्कृति एवं शारीरिक वनावट हेर्दा मङ्गोल जातिको रहेको पाईन्छ । छन्त्याल जातिको पुर्खाहरू तिब्बत तिरबाट नेपाल प्रवेश गरेको र छन्त्याल जातिहरू खानी सम्बन्धी जानकार भएको व्यहोरा उल्लेख गरेको पाईन्छ । “यस जाति वसोवास गरेको र परापूर्व कालमा खानी खनेको ठाउँलाई छथान्टुङ्ग भनिन्थ्यो जुन हाल वाग्लुङ्ग जिल्लाको पश्चिममा पर्दछ । यस जातिले विशेषत तामा खानीमा काम गरेको बताईन्छ । यस जातिको ईतिहास, प्रमाण भनेको नै छन्त्यालहरू वसोवास गरेको ठाउँहरूमा पाईने खानीका सुरुङ्गहरू हुन । वर्तमान अवस्थामा रहेका यी सुरुङ्गहरूको अध्ययन अनुसन्धान गर्ने हो भने छन्त्याल जातिको विषयमा धेरै तथ्यहरू उजागर हुन सक्ने देखिन्छ । यो जातिको वसोवास मुख्यतय नेपालको मध्य पश्चिमको उत्तर र पश्चिमांचलको पश्चिम भेग म्याग्दी, वाग्लुङ्ग, प्यूठान, गुल्मी जिल्लाहरूमा छरिएर रहेको पाईन्छ । तापनि वाग्लुङ्ग र म्याग्दी जिल्लाहरूलाई मूल थलोको रूपमा रहेको मानिन्छ ।

यो जातिमा विभिन्न १२ वटा थरहरू रहेको पाईन्छ । ती हुन: घरब्जा, भलज्जा, पोत्लाङ्गे, तथप्जा, पुराने, घ्याप्चन, डाँडामारे, सिङ्गे, घर्ती, तथप्चा, खड्का, बुढाथोकी । छन्त्याल जातिको छुट्टै भाषा रहे पनि उक्त भाषाको लिपी हाल सम्म पाईएको छैन । यसैले छन्त्याल भाषा लेख्दा देवनागरी लिपी नै प्रयोग भएको पाईन्छ । छन्त्यालहरूले वायु, भुमे, पानीको मूल, खानी, कुल देवता, शिद्ध आदिको पूजा आज गार्दछन् । यो जातिको पूजा गराउन गैर छन्त्याल व्यक्ति वा पुरोहित रहेको पाईदैन ।

माघे सक्रान्ति र साउने सक्रान्ति छन्त्याल जातिको प्रमुख चाडहरू हुन् । यी चाड पर्वहरू विशेष रूपमा मनाउने गरिन्छ । माघे सक्रान्तिलाई यो जातिको नयाँ वर्षको प्रथम दिनको रूपमा लिईन्छ । यी परम्परागत चाड बाहेक दशैं, तिहार, जनैपूर्णिमा, तीज, चैते दशैं, होलीपूर्णिमा आदि पर्वहरू समेत मनाउने गरेको पाईन्छ ।

छन्त्याल जातिमा पहिलो छोरा जन्मेको खुसियालीमा बालक विजोड वर्षको उमेरमा हुँदा पुतपुराउ नाच नाच्ने चलन छ । पुतपुराउ कार्यक्रम माघे सक्रान्तिमा मुख्य रूपमा गरिए पनि दशैं तिहारको अवसरमा समेत गर्ने गरिन्छ । त्यसै गरी छोराको हकमा ३ वर्ष देखि ११ वर्ष भित्र विजोड वर्षको उमेरमा छेवर (पहिलो पटक कपालको रौं खौरिने) को संस्कार सम्पन्न गरिन्छ भने छोरीलाई ७ देखि ११ वर्षको बीचमा विजोड वर्ष पारी गुन्यू चोली पहिराउने गरिन्छ ।

पुतपुराउ नाच छन्त्याल जातिमा नाचिने प्रचलित परम्परागत नाच हो । वाग्लुङ्ग, म्याग्दी जिल्लाहरूका छन्त्यालहरूमा यो संस्कृति लोकप्रिय रहेको छ । यद्यपि छन्त्यालहरू वसोवास गरेको सबै ठाउँमा यो नाच नाच्ने नगरिएको समेत बताईन्छ । तामनखोला गाउँपालिका वडा नं. ४ तामनखोलामा करिब ७० घर छन्त्याल जातिहरूको वसोवास रहेको छ । यस नाचलाई सोरठी नाच समेत भन्ने गरिन्छ । नाची सके पछि नचरीहरूलाई गच्छे अनुसार दान दिने गरिन्छ, यसलाई पुतपुराउ दिने भन्ने चलन छ । यसैले यस प्रकारको सोरठी नाचलाई पुतपुराउ नाच भनिएको पाईन्छ ।

नाचहरूमा वाद्यवादन सामाग्री सामान्य अवस्थाको मादल भन्दा केही ठूलो आकारको मादलको प्रयोग गर्ने गरिन्छ । यसका साथै मादलको वादनमा मीठास भर्ने मुजुराको प्रयोग हुने गर्दछ । मादल बजाएर नाच्ने व्यक्तिलाई मारुले भन्ने गरिन्छ भने महिलाको पोशाक लगाई नाच्ने व्यक्तिलाई सिंगारु भन्ने गरिन्छ । त्यसैगरी सिंगारुसंग नाच्ने पुरुषलाई पुरुसिङ्गे भनिन्छ । मादल र मुजुराको निश्चित तालमा विभिन्न देवी देउतालाई गीती लयमा नाच्न लागेको अवस्था दर्शाई पुकार्ने गरिन्छ । यसरी देवी देवतालाई मादल मुजुराको तालमा बोलाई सोरठी नाचको शुरुवात गर्ने अवस्थालाई साँके झार्ने भनिन्छ । यो अवस्थामा कसै कसैलाई शरिरमा कम्पन आउने गर्दछ । मादल मुजुरा बजाउने चरण सकिए पछि यो कम्पनको पनि अन्त्य हुन्छ । तर मादल मुजुरा बजाएको ताल मिलेन भने कम्पनमा आएको व्यक्ति कामी नै रहन्छ र वाद्यवादनको ताल मिलाएर कम्पनलाई शान्त पार्नु पर्ने हुन्छ । यसैले वाद्यवादनमा सिद्धहस्त भएको व्यक्तिले मात्रै साँके झार्ने वेलामा मादल मुजुरा बजाउनु पर्दछ ।

छन्त्याल जातिको परम्परागत पोशाक तथा गहनाहरूमा मखमलको चौबन्दी चोलो, रंगी विरंगी कपडाहरू जोडेर बनाइएको जामा, पहेंलो वा निलो पटुका, शीर छोप्ने पछ्यौरा, सुनको कण्ठ, चाँदीको सिक्काको माला (हमेला), हरियो पहेंलो पोतेको माला, नाडीमा लगाउने चाँदीको रैयाँ, कानमा हुँगी वा चेप्टे सुन लगाउने चलन छ । पुरुषहरू सेतो भोटो, कछाड, पटुका, कालो मखमलको ईष्टकोट, सफा फुर्के सहितको सेतो टोपी लगाउने गरिन्छ ।